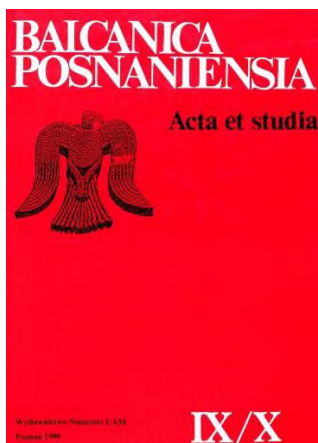

Dąbrowska Małgorzata, *Despotat Epiru w świetle najnowszych badań historycznych*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1999, t. 9–10, s. 77–92.

<https://doi.org/10.14746/bp.1999.9-10.7>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54622>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama SMickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

DESPOTAT EPIRU W ŚWIECIE NAJNOWSZYCH BADAŃ HISTORYCZNYCH*

MALGORZATA DĄBROWSKA

ABSTRACT. Dąbrowska Małgorzata, *Despotat Epiru w świetle najnowszych badań historycznych* (The Despotate of Epiros in the Light of the Latest Research). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, IX/X, Poznań 1999. Adam Mickiewicz University Press, pp. 77-91. ISBN 83-232-0867-0. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Małgorzata Dąbrowska, Uniwersytet Łódzki, Instytutu Historii (University of Łódź, Institute of History)
ul. A. Kamińskiego 27a, 90-219 Łódź, Polska-Poland.

W średniowiecznych dziejach terytorium albańskiego ważną rolę odegrał despotat Epiru, przekraczający znacznie swymi rozmiarami obszar dzisiejszej Albanii. Państwo epirockie, nazwane przez historyka angielskiego D. M. Nicola „ubocznym produktem IV krucjaty”, stało się od stosunkowo niedawna obiektem zainteresowania bizantynistów. Przez długi okres jedynymi kompendiami wiedzy o nim pozostawały XIX-wieczne opracowania P. Aravantinos i I. A. Romanosa¹, zawierające nieścisłości czy luki w narracji, wynikające z braku dokładnych danych źródłowych lub błędnej ich interpretacji. W pracach poświęconych historii Bizancjum, takich jak np. opracowanie A. Gardner na temat Laskarydów w Nicei² czy D. J. Geanakoplosa o rządach Michała VIII Paleologa³ Epir pojawia się wprawdzie jako istotny element dziejów cesarstwa, ale losy despotatu ujmowane były zawsze z perspektywy ośrodków władzy; nicejskiego czy konstantynopolitańskiego. Ciągłe zatem brakowało rozprawy poświęconej samemu państwu epirockiemu. Przełomem w tej dziedzinie

* Artykuł ten został napisany w 1988 r. na okoliczność sesji albańskiej. Zanim przystąpiono do druku materiałów konferencyjnych, ukazała się *Historia Albanii* J. Hauzińskiego i J. Leśnego (Warszawa-Wrocław-Gdańsk 1992), której moja bibliografia nie uwzględniła.

¹ P. Aravantinos, *Χρονογραφία της Ἡπειρου τῶν τε ὁμορῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν χωρῶν*, vol. 1-2, Athenai 1856; I. A. Romanos, *Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπειρου ἱστορικῆ πραγματεία*, Korfu 1895.

² A. Gardner, *The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile*, London 1912.

³ D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282. A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge Mass 1959.

są z pewnością badania D. M. Nicola, który w ciągu 30 lat opublikował dwie syntezy dziejów despotatu Epiru, wydając w 1957 r. pracę omawiającą historię tego państwa w latach 1204-1267⁴ oraz w 1984 r. rozprawę dotyczącą lat 1267-1479⁵. Wiele szczegółowych kwestii zostało opublikowanych przez badacza angielskiego w postaci artykułów. Należą do nich m.in. analiza sytuacji ludnościowej w Epirze po IV krucjacie⁶ czy omówienie związków epirocko-andegaweńskich w II połowie XIII w.⁷

Spośród innych bizantynistów, którzy włączyli się w badania nad Epirotem, wymienić trzeba uczonych francuskich L. Stiernona i R. J. Loenertza, którzy – zainspirowani publikacją pierwszej książki Nicola – odnieśli się w swych artykułach do problematyki początków despotatu Epiru⁸. Sprawa ta należy do najbardziej dyskusyjnych kwestii w dziejach państwa epirockiego. Kolejnym tematem, który interesował historyków było uściślenie datacji, zwłaszcza gdy idzie o daty panowania, a szczególnie daty śmierci epirockich władców. Odnieśli się do tych kwestii: D. Nicol i jugosłowiański uczony B. Ferjančić⁹. Historycy zajęli się także epirockimi aktami prawnymi, jak to uczynił P. Lemerle, omawiając przywilej wydany przez despotę Tomasza dla Wenecjanina Contareno¹⁰, czy A. Luttrell, badając stosunki własnościowe w Vonitzy w XIV w.¹¹ Międzynarodowe kontakty rejonu Durazzo i Valony zbadał A. Ducellier¹². Zarówno prace Nicola, jak i rozprawy innych autorów odnoszą się w większości do zagadnień politycznych, znacznie mniej jest prac poświęconych problematyce gospodarczej, a już niewiele omawia kulturę despotatu Epiru. Ważkie konstatacje dotyczące kwestii etnicznych przynosi dzieło A. Vacalopoulou na temat początków narodu greckiego¹³, całość zaś danych prozopograficznych

⁴ D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957.

⁵ Idem, *The Despotate of Epiros 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*, Cambridge 1984.

⁶ Idem, *Refugees, Mixed Population and Local Patriotism in Epiros and Western Macedonia after the Fourth Crusade*, (in:) XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Rapports, I, Histoire, Athènes 1976, s. 3-33.

⁷ Idem, *The Relations of Charles of Anjou with Nikephoros of Epiros*, „Byzantinische Forschungen”, IV (1972), s. 170-194.

⁸ L. Stiernon, *Les origines du Despotat d'Epire. À propos d'un livre récent*, „Revue des Etudes Byzantines”, XVII (1959), s. 90-126; R. J. Loenertz, *Aux origines du Despotat d'Epire et de la Principauté d'Achaïe*, „Byzantion” XLIII (1973), s. 360-394.

⁹ D. M. Nicol, *The Date of the Death of Nikephoros I of Epiros*, „Rivista di Studi Bizantini e Slavi”, I (= Miscellanea Agostino Pertusi, I, Bologna 1981), s. 251-257; B. Ferjančić, *Kado je umro despot Michailo II Angeo*, „Zbornik Radova Vizantološkog Instituta”, IX (1966), s. 29-31.

¹⁰ P. Lemerle, *Le privilège du Despote d'Epire Thomas I pour le Venitien Jacques Contareno*, „Byzantinische Zeitschrift” XLIV (1951; Festschrift Franz Dölger), s. 389-396.

¹¹ A. Luttrell, *Vonitza in Epiros and its Lords: 1307-1377*, „Rivista di Studi Bizantini e Neellenici” n. s. I (XI) 1964, s. 131-141.

¹² A. Ducellier, *La façade maritime de l'Albanie au moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle* (Documents et Recherches) XII, Thessaloniki 1981.

¹³ A. E. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation. The Byzantine Period 1204-1461*, New Brunswick N. J. 1970.

związanych z despotatem syntetyzuje „Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit”¹⁴ wydawany w Wiedniu od 1976 r.

Biorąc pod uwagę dużą intensywność badań bizantynistycznych nad końcowym okresem cesarstwa, tj. XIII-XV w., rozważania nad historią Epiru zdają się stanowić niezbyt duży ich fragment. Wynika to zapewne z trudności warsztatowych. Historyk Epiru nie ma bowiem do dyspozycji źródeł stricte epirockich, poza zachowaną korespondencją autorytetów kościelnych, jak Jan Apokaukos czy Jerzy Bardanes¹⁵ lub tzw. kroniką Janiny oraz kroniką rodziny Tocco¹⁶, dotyczącymi odpowiednio II połowy XIV i I połowy XV wieku. Większość danych źródłowych czerpią badacze Epiru z dzieł historyków bizantyńskich, jak Akropolites czy Pachymeres dla XIII w., Gregoras i Jan Kantakuzen dla XIV w., Chalkokondyles i Sfrantzes dla XV w.¹⁷ Podczas analizy tych przekazów zobowiązani są jednak do ogromnej ostrożności, bowiem są to teksty reprezentujące oficjalne stanowisko rządu bizantyńskiego z siedzibą w Nicei, a potem w Konstantynopolu i przedstawiające zagadnienia epirockie z własnej perspektywy, częstokroć w sposób tendencyjny, a czasami fałszywy. Wszystko co można powiedzieć na temat administracji Epiru pochodzi niemal wyłącznie z dokumentów wydanych w Konstantynopolu, np. takich jak cesarskie chryzobulle dla Kaniny z 1307 r. i Janiny z 1321 r.¹⁸ Biorąc pod uwagę liczne kontakty despotatu ze światem zachodnim, badacze mają możliwość odniesienia się do źródeł łacińskich, jak np. regesty dokumentów papieskich czy kroniki dziejopisów francuskich i włoskich. W archiwach Wenecji czy Raguzy (Dubrownik) można także znaleźć dokumenty ilustrujące historię panowania władców epirockich. Przynoszą one głównie dane na temat stosunków handlowych. Ów brak bliższych, lokalnych informacji źródłowych spowodował ogromne czasami rozbieżności w datacji, jak w przypadku śmierci Michała II czy Nicefora I, gdzie w nauce funkcjonowało kilka terminów *ante* i *post quem*, a ich ostateczne ustalenie nie doprowadziło i tak do podania dokładnej daty śmierci i objęcia rządów przez następcę.

¹⁴ *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, ed. E. Trapp, vol. I-8, Vienna 1976-1986 (dalejsze tomy w druku).

¹⁵ Listy Apokaukosa: ed. G. V. Vasilewskij, „Vizantijskij Vremennik” III (1896), s. 241-299; Bardanesa: ed. A. Papadopoulos-Kerameus, *Vizantijskij Vremennik* XIII (1906), s. 334-351.

¹⁶ *Tò Χρονικὸν τῶν Ἰωαννικῶν κατ'ἀνεκδότων δημοδῆ επιτομὴν*, ed. L. I. Vranousis, „Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου”, XII (1962), s. 57-115; *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo. Prolegomena, testo critico e tradizione*, ed. G. Schirò, (in:) *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, X, Roma 1975.

¹⁷ *Georgii Acropolitae Opera* I, ed. A. Heisenberg, Leipzig 1903; *Georgii Pachymeris De Michaelē et Andronico Palaeologis*, ed. I. Bekker, vol. 1-2, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn 1835; N. Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. L. Schopen, vol. 1-3, CSHB, Bonn, 1829, 1830, 1855; *Joanni Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri X*, ed. L. Schopen, vol. 1-3, CSHB, Bonn 1828-1832; *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, ed. E. Darko, vol. 1-2, Budapest 1922-1927; *Annales Georgii Phrantzae*, ed. I. Bekker, Bonn 1838.

¹⁸ P. J. Alexander, *A Chrysobull of the Emperor Andronicus II in Favour of the See of Kanina in Albania*, „Byzantion” XV (1940-1941), s. 161-207; Tekst chryzobulli dla Janiny z 1321 r. (in:) F. Miklosich, J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, vol. 5, s. 84-87.

Założyciel państwa epirockiego Michał I Angelos Dukas Komnen był kuzynem cesarza Izaaka II i Aleksego III Angelosów i naturalnym synem sabastokratora Jana Dukasa; spokrewniony był także z Komnenami¹⁹. Latem 1204 r. Michał uczestniczył w wyprawie Bonifacego z Montferrat, który brał udział w IV krucjacie. Wojska zmierzały na południe w celu podbicia Grecji. Zbiegłszy do kraju swego kuzyna Seneszarima, Michał ożenił się z wdową po nim (Loenertz utrzymuje, że z córką)²⁰ i stworzył państwo niezależne od Cesarstwa Nicejskiego w Azji Mniejszej, jak i Łacińskiego ze stolicą w Konstantynopolu. Wydaje się, iż nie używał nazwiska Angelos, skompromitowanego przez poprzednią dynastię²¹.

Państwo epirockie obejmowało terytorium wokół Arty i Janiny oraz Etolię i Akarnanię (tzw. Stary Epir), gdzie mieszkańcy mówili po grecku, oraz obszary wokół Durazzo (Dracz) i zachodniej części Via Egnatia (Nowy Epir). Tę część kraju zamieszkiwali Albańczycy, tworząc od XIII w. niezależne związki etniczne²². Państwo graniczyło na wschodzie z łacińskim Królestwem Tesaloniki, a potem, od 1242 r. z Cesarstwem Nicejskim i od 1261 r. z Cesarstwem Bizantyńskim. Na północy sąsiadowało ze Słowianami, na zachodzie z posiadłościami weneckiej rodziny Orsini (wyspy: Kefalinia, Itaka, Zakynthos), na południu Zatoka Korynecka oddzielała Epir od łacińskiej Morei na Peloponezie.

„Despotaton” to raczej określenie łacińskie niż greckie i mające bardziej geograficzne, a nie historyczne znaczenie. W źródłach zachodnich pojawiło się stosunkowo późno, gdy ośrodek władzy w Epirze określany tym terminem funkcjonował już od co najmniej pół wieku. Nazwa despotatu stosowana dla państwa epirockiego oznaczałaby, iż władzę sprawował despota, co w przypadku dwóch pierwszych władców nie było prawdą. R. Guiland w swym artykule dotyczącym urzędu despoty, a potem B. Ferjančić w rozprawie na ten temat²³ wykazali, iż tytuł despoty można było uzyskać tylko od cesarza bizantyńskiego. Dowiedli także, iż ów honorowy tytuł był jedynie dożywotni, zatem nie mógł być przekazany dziedzicznie. Tylko terytorium państwa epirockiego było dziedziczne, ale nie stanowiło apanażu związanego z godnością despoty. Despotat Epiru nie przypominał swą strukturą despotatu Mistry, utworzonego w 1348 r. przez cesarza Jana Kantakuzena i traktowanego jako apanaż jego syna, a potem cesarskiej rodziny Paleologów²⁴. Pierwsi władcy epiroccy, Michał I i Teodor, jego brat przyrodni, tytułu despoty nie otrzymali. L. Stiernon uznał za nieprawidłowe użycie tego terminu przez D. Nicola, argumentację zaś w tej sprawie wzbogacił jeszcze R. J. Loenertz²⁵.

¹⁹ L. Stiernon, op. cit., s. 92-98; R. J. Loenertz, op. cit., s. 362-371.

²⁰ R. J. Loenertz, op. cit., s. 393.

²¹ Ibidem, s. 393; D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 3.

²² D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 1.

²³ R. Guiland, *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le despote, despotes*, „Revue des Etudes Byzantines” XVII (1959); B. Ferjančić, *Despota u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, Beograd 1960.

²⁴ Cf. D. A. Zakynthinos, *Le despotat grec de Morée*, I, Histoire politique, Paris 1932.

²⁵ L. Stiernon, op. cit., s. 120-126; R. J. Loenertz, op. cit., s. 360-362.

Politykę zagraniczną państwa epirockiego kształtowały głównie dwa czynniki: relacje z Cesarstwem Nicejskim, a potem Bizantyńskim oraz kontakty ze światem zachodnim, a zwłaszcza z południowymi Włochami (królestwo Sycylii), a także Wenecją. Za panowania Michała I despotat Epiru stał się rywalem Nicei w dążeniu do restaurowania panowania bizantyńskiego nad Bosforem. W okresie dominacji łacinników państwo epirockie było schronieniem dla wielu uciekinierów z terytoriów opanowanych przez wojska łacińskie. Oddzielony łańcuchem gór Pindus, Epir stanowił dla nich oazę wytchnienia, nazwaną przez Bardanesa „ogrodem róż i cyprysów”²⁶. Michał I był przyrównywany do drugiego Noe, a jego stolica Arta do drugiej arki²⁷. Tendencyjny historyk nicejski Akropolites nie przyjmował do wiadomości aspiracji politycznych władców epirockich i ich roszczenia traktował jako bezprawne i rebelianckie, bowiem nie uznawali oni prawowitej władzy cesarskiej²⁸. Narastający konflikt z Niceą miał, obok przyczyn politycznych, także podłoże etniczne. Grecy wywodzący się z Azji Mniejszej różnili się od generacji wyrosłej w północnej Grecji po 1204 r. D. Nicol zwraca uwagę, iż polaryzacja tych dwóch ośrodków widoczna jest również w języku źródeł bizantyńskich, gdzie Epir określany jest jako zachód (Δύσις) w odróżnieniu od leżącego na wschodzie Cesarstwa Nicejskiego²⁹. Podział ten utwierdzała także niezależność Kościoła epirockiego od patriarchy konstantynopolańskiego rezydującego w Nicei. Miało to miejsce za panowania dwóch pierwszych władców, którzy samodzielnie powoływali kler epirocki na stolice biskupie. Prace Nicola i Karpozilosa ilustrują tę sytuację³⁰. Bazą tych rozważań jest korespondencja patriarchów Nicei: Manuela Sarantenosa i Germanosa II z dostojnikami Kościoła epirockiego: Janem Apokaukosem, metropolitą Naupaktos, Demetriuszem Chomatianem, metropolitą Ochrydy i Jerzym Bardanesem, metropolitą Korfu. Wszyscy trzej objęli wakujące stolice bez odwołania się do Nicei.

Następca Michała I, zamordowanego przez swego sługę w 1214 lub 1215 r.³¹, Teodor Dukas rozpoczął swe panowanie od zamachu na cesarza łacińskiego Piotra de Courtenay, który wylądował w kwietniu 1217 r. w Durazzo, zmierzał drogą lądową przez Epir do objęcia władzy w Konstantynopolu³². A. Ducellier jest zdania, iż Teodor obiecał zapewne podporządkować się Cesarstwu Łacińskiemu, po czym, zyskawszy zaufanie cesarza, wciągnął go w zasadzkę i uwięził³³. Wykorzystując

²⁶ Cyt. za: D. M. Nicol, *Refugees...*, s. 17.

²⁷ Ibidem, s. 21.

²⁸ *Akropolites*, op. cit., 34, II, S-12.

²⁹ D. M. Nicol, *Refuges...*, s. 30.

³⁰ Idem, *Ecclesiastical Relations between the Despotate of Epiros and the Kingdom of Nicaea in the years 1215-1230*, „Revue des Etudes Byzantines” XXII (1952); s. 207-228; A. D. Karpozilos, *The Ecclesiastical Controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233)*, Thessaloniki 1973.

³¹ D. M. Nicol, *The Despotate...*, s. 42 opowiada się za 1215 r., L. Stiennon, op. cit., s. 106 za 1214.

³² J. Longnon, *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée*, Paris 1949, s. 154-155.

³³ A. Ducellier, op. cit., s. 161-162.

walki o tron w Nicei po śmierci Teodora I Laskarysa w 1222 r. oraz słabość Cesarstwa Łacińskiego, władca epirocki zdobył Tesalonikę w 1224 r., kładąc kres królestwu założonemu przez krzyżowca Bonifacego z Montferrat. W Tesalonice koronował się na cesarza Greków, pogłębiając tym samym rozłam z Niceą. Akropolites odniósł się lekceważąco do tego aktu, natomiast duchowni epirockcy, uzasadniając legalność koronacji Teodora Dukasa, kwestionowali uznanie biskupa Nicei za patriarchę Konstantynopola³⁴. Data koronacji Teodora nie jest znana. D. Nicol podaje, iż odbyła się ok. 1227 r.; L. Stiernon zaproponował okres od czerwca 1227 do kwietnia 1228, A. Karpozilos uważa, iż akt ten miał miejsce po Wielkanocy 1225 r.³⁵ Planując zdobycie Konstantynopola, Teodor zawarł sojusz z carem Bułgarii Iwanem Asenem, ale wkrótce zerwał ten alians, obawiając się konkurencji w dążeniu do zajęcia stolicy nad Bosforem. Nierozważnie zaatakował Bułgarię i poniósł klęskę pod Kłokotnicą nad rzeką Maricą w kwietniu 1230 r. Dostał się do niewoli, w której pozbawiono go wzroku. Bitwa ta położyła kres rozwojowi państwa zachodniogreckiego, dowiodła także, jak wątłą konstrukcją było państwo Teodora Dukasa. Po upadku tego władcy biskupi epirockcy uznali zwierzchnictwo patriarchy rezydującego w Nicei, a potem w Konstantynopolu.

Władzę w Epirze objął Michał II, syn Michała I. Był on pierwszym władcą, którego można określić mianem despoty, otrzymał bowiem ten tytuł w 1253 r. od Jana III Watatzesa, cesarza nicejskiego zabiegającego o pokój z Epirotem³⁶. Sojuszniczką Watatzesa w tej pokojowej akcji była żona Michała II, Teodora Petralifina, znana jako św. Teodora z Arty³⁷. Wzorem swego poprzednika, Michał II nie rezygnował z roszczeń do objęcia władzy w Konstantynopolu, organizując w tym celu koalicję sprzymierzeńców. Związał się z królem Sycylii Manfredem, który zimą 1257-1258 najechał Nowy Epir i zajął m.in. Durazzo i Valonę. Michał zaproponował mu alians i małżeństwo z córką Heleną, która w wianie wniosła Manfredowi Korfu i tereny wcześniej przezeń zdobyte³⁸. Despota zawarł sojusz także z Wilhelmem Villehardouin, księciem Achai, który poślubił jego drugą córkę, Annę. Szczególnego podkreślenia wymagają powiązania Epiru z południową Italią, które przetrwały aż do czasu podboju tureckiego.

Tak powstała koalicja wystąpiła przeciw Michałowi VIII Paleologowi, ponosząc klęskę w bitwie pod Pelagonią w 1259 r. Wojska nicejskie zajęły Artę i Janinę, a Michał II z synem Niceforem schronili się na Kefalinii u Mateusza Orsini³⁹. Dni

³⁴ D. M. Nicol, *The Despotate...*, s. 65.

³⁵ Całość dyskusji cf.: A. D. Karpozilos, *The Date of Coronation of Theodoros Doukas Angelos*, „Byzantina” VI (1974), s. 253-261.

³⁶ B. Ferjančić, *Despoti*, s. 64-68.

³⁷ *Prosopographisches...*, fasc. 3, nr 5664, s. 64.

³⁸ Cf.: D. J. Geanakoplos, op. cit., s. 49-50; E. Léonard, *Les Angevins de Naples*, Paris 1954, s. 103; D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 166-167 uważa, iż w skład terytorium Manfreda nie wchodziły: Durazzo i Butrinto.

³⁹ D. J. Geanakoplos, op. cit., s. 71-73.

Epiru były policzone, ale Paleolog skupił swą uwagę na zdobyciu Konstantynopola, co pozwoliło zregenerować siły Michałowi II i odzyskać władzę w 1261 r. Po restauracji Cesarstwa Bizantyńskiego nad Bosforem przez Michała VIII, despota odmówił uznania jurysdykcji cesarskiej na swym terytorium, co spowodowało reakcję wojsk Paleologa, zakończoną układem pokojowym w 1264 r. Jego gwarancją było małżeństwo Nicefora z siostrzenicą cesarską Anną Paleologiną⁴⁰. Cesarz potwierdził jednocześnie prawa Nicefora do tytułu despoty.

Po śmierci Michała II, której data nie jest także znana, a istniejące rozbieżności (od 1267 do 1271 r.) zredukował nieco B. Ferjančić, przyjmując, iż nastąpiła ona między wrześniem 1266 a sierpniem 1268⁴¹, państwo epirockie zostało podzielone między synów zmarłego despoty: Nicefora, który objął władzę w Epirze ze stolicą w Arcie i Jana I Dukasa, zwanego także Janem Bastardem, który został władcą Tesalii ze stolicą w Neopatras⁴².

Słabość nowego despoty i kłótnie o władzę z Janem Dukasem stały się okolicznością sprzyjającą do ataku Karola Andegaweńskiego, króla Sycylii, który upomniął się o schedę po Manfredzie, swym poprzedniku na tronie sycylijskim. W 1272 r. zażądał Kaninę i Durazzo, proklamując się królem Albanii⁴³. Tereny te miały stanowić bazę wypadową Karola do ataku na Konstantynopol. W 1276 r. Nicefor nawiązał kontakty dyplomatyczne z Andegawńczykiem, a w 1279 złożył mu hołd wasalny. Przekazał wtedy Karolowi ważne punkty w Epirze: Panormium, Butrinto i Suboto⁴⁴. Nastąpiło znaczne uzależnienie despotatu od królestwa sycylijskiego.

Na taki stan rzeczy miał z pewnością wpływ układ stosunków z Cesarstwem Bizantyńskim. Mimo pozornego porozumienia i wysiłków Michała Paleologa, aby pozyskać Epir drogą małżeństwa swej siostrzenicy z despotą, nie udało się pogodzić interesów obu państw, bowiem na drodze do porozumienia stała unia Bizancjum z Kościołem rzymskim podpisana w Lyonie w 1274 r., której ani Nicefor, ani jego brat przyrodni nie chcieli zaakceptować. Na synodzie w Hagia Sofia 16 VII 1277 zostali obłożeni anatema⁴⁵. Epir stał się bastionem ortodoksji, udzielając schronienia wygnanym z Bizancjum przeciwnikom unii i podkreślając swą rolę jako obrońcy dawnych tradycji.

W kwietniu 1281 Paleologowi udało się obronić Berat przed Andegawńczykiem i rozciągnąć panowanie bizantyńskie na Kaninę, Valonę i Durazzo⁴⁶. We wrześniu 1281 r. Nicefor przystąpił do układu zawartego między królem Sycylii Ka-

⁴⁰ D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos*, ca 1100-1460, *Dumbarton Oaks Studies* XI, Washington D.C. 1968, s. 20-23.

⁴¹ B. Ferjančić, *Kada je umro...*, s. 31.

⁴² Na temat panowania Jana I Dukasa cf: Idem, *Tesalija u XIII i XIV veku*, Beograd 1974, s. 95-126.

⁴³ E. Léonard, op. cit., s. 107; S. Runciman, *The Sicilian Vespers. A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*, Cambridge 1958, s. 146.

⁴⁴ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 23.

⁴⁵ D. J. Geanakoplos, op. cit., s. 275, 309.

⁴⁶ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 26-28; A. Duccellier, op. cit., s. 255-259.

rolem, tytularnym cesarzem łacińskim Filipem de Courtenay i Wenecją, wymierzonego przeciw Bizancjum⁴⁷. Jak wiadomo, ekspedycja Karola nie doszła do skutku z powodu powstania jakie wybuchło na Sycylii, znanego pod nazwą „Nieszporów Sycylijskich”⁴⁸.

Po śmierci Michała Paleologa w 1282 r. i przywróceniu ortodoksji przez Andronika II, kontakty epirocko-bizantyńskie uległy poprawie, także za sprawą Anny Paleologiny, żony Nicefora. Pozycja despotatu nie była jednak nadal zdefiniowana w sensie prawnym. Epir pozostawał uwikłany w zależności andegaweńskie, balansując między Italią a Bizancjum. Małżeństwo Tamary, córki Nicefora zawarte w 1294 r. z wnukiem Karola Andegaweńskiego, Filipem z Tarentu, znów wiązało silnie despotat z Andegawenami, choć Anna Paleologina planowała raczej, by Tamara poślubiła Michała IX, syna cesarza Andronika II⁴⁹. Po śmierci swego męża, której datę D. Nicol określił w przybliżeniu między 3 IX 1296 a 25 VII 1298⁵⁰, Anna objęła regencję w imieniu małoletniego Tomasza. Uznając władzę Filipa w Naupaktos, Eulochos, Angelokastron i Vonitzy, gwarantowaną układem ślubnym z Tamarą, odmówiła, aby Tomasz złożył mu hołd wasalny, nie akceptując pretensji Andegawńczyka do zwierzchnictwa nad całym terytorium Epiru⁵¹. Ta postawa Anny spowodowała wkrótce rozwód Tamary z Filipem. W 1304 r. odzyskał on dla Andegawenów Durazzo, przywracając istnienie królestwa Albanii w szczątkowej formie⁵².

Pragnąc bardziej związać Epir z Bizancjum, Anna Paleologina doprowadziła do małżeństwa Tomasza z córką Michała IX. Państwo pozostawało zatem zarówno pod wpływami bizantyńskimi (Kanina, Valona i Berat), a także andegaweńskimi, widocznymi zwłaszcza w Vonitzy i Naupaktos. Francuzi, jak konstatuje Nicol, przybywali do Epiru jako zdobywcy i osadnicy, Wenecjanie natomiast kierowali się bardziej względami handlowymi, niż zamiarem podboju⁵³. Zainteresowana wymianą handlową z Durazzo, Valoną czy Artą, republika wenecka stała się dla władców epirockich ważnym partnerem, którego warto było pozyskać dla pokonania innych wrogów.

Tomasz zmarł bezpotomnie w 1318 r. zamordowany przez swego siostrzeńca Mikołaja Orsini, hrabiego Kefalini, który poślubił wdowę po despotcie. Nowy władca epirocki otrzymał tytuł despoty od cesarza w zamian za rezygnację z praw do Janiny, zajętej przez Bizancjum w 1319 r.⁵⁴ Despotat ograniczył się więc do południowego Epiru ze stolicą w Arcie. Wykorzystując wojnę domową między Andronikiem II

⁴⁷ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 29; S. Runciman, op. cit., s. 194.

⁴⁸ Cf. S. Runciman, op. cit., s. 214-227.

⁴⁹ A. E. Laiou, *Constantinople and the Latins, The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1328*, Cambridge Mass., 1972, s. 53-56.

⁵⁰ D. M. Nicol, *The Date of the Death...*, s. 256.

⁵¹ Idem, *The Despotate... 1267-1479*, s. 57.

⁵² E. Léonard, op. cit., s. 202.

⁵³ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 61.

⁵⁴ Ibidem, s. 89.

i Andronikiem III Mikołaj zaatakował północne ziemie epirockie. Nie uległy mu jednak ani Janina, ani Valona, bronione przez garnizony bizantyńskie.

W 1323 r. Mikołaj został zamordowany przez swego brata Jana, uznanego przez Andronika III za władcę Epiru. Za jego panowania uległy wzmocnieniu wpływy andegaweńskie, gdy władzę w królestwie Albanii i księstwie Durazzo objął w 1332 r. Jan z Grawiny, brat Filipa z Tarentu⁵⁵. Jan II Orsini zszedł ze sceny politycznej również w sposób gwałtowny, otruty przez swą żonę, która objęła władzę w imieniu małoletniego Nicefora II. W historii despotatu nastąpiły teraz wydarzenia, które okazały się bardzo korzystne dla Cesarstwa Bizantyńskiego.

W 1337 r. Albańczycy wznieci bunt w okręgu Balagrity i Kaniny, występując przeciw panowaniu bizantyńskiemu, mimo uzyskanych przywilejów. Opisujący te wypadki historycy Nicefor Gregoras i Jan Kantakuzen ubolewają nad perfidną naturą Albańczyków i ich skłonnością do rozboju⁵⁶. Szukając się do pokonania tej rewolty, cesarz liczył jednocześnie na podporządkowanie Bizancjum całego despotatu Epiru.

W tej sytuacji regentka Anna zaproponowała małżeństwo swego syna Nicefora z córką Jana Kantakuzena, dowódcy wojskowego i przyjaciela Andronika III, ale ślub nie doszedł do skutku z uwagi na porwanie Nicefora przez frakcję antybizantyńską. W 1338 r. cesarz wyznaczył w Epirze bizantyńskiego zarządcę Teodora Synadena. Nicefor tymczasem znalazł się na dworze Katarzyny de Valois, wdowy po Filipie z Tarentu, która zaręczyła uciekiniera ze swą córką, chcąc tym samym przywrócić w Starym Epirze dawne wpływy andegaweńskie⁵⁷. Latem 1339 r. Nicefor przybył do Tomokastron i ogłosił się przywódcą opozycji antybizantyńskiej, zarządca cesarski został aresztowany. Bizancjum zareagowało w 1340 r. akcją zbrojną kierowaną przez Andronika III i Jana Kantakuzena. Kreśląc kolejne jej etapy, D. M. Nicol zwraca uwagę na ogromne zasługi wojskowe i dyplomatyczne Kantakuzena w tej kampanii, które doprowadziły m.in. do poddania bez walki Arty i Tomokastron wojskom cesarskim⁵⁸. Nicefor zmienił orientację polityczną i został wkrótce obdarzony tytułem panhypersebastokratora, poślubił także córkę Jana Kantakuzena. W 1340 r. Epir został więc przywrócony Cesarstwu Bizantyńskiemu. Władca epirocki pozostawał lojalny wobec Kantakuzena podczas wojny domowej z Anną Sabaudzką.

Wojna ta zbiegła się w czasie z rządami ambitnego władcy Serbii Stefana Duszana. W 1343 r. najechał on Albanię, zajmując Kroję, Kaninę, Berat i Valonę. Do 1346 r. Nowy Epir znalazł się w jego rękach (z wyjątkiem andegaweńskiego Durazzo). Tego roku opanował Janinę, w 1347 r. zaś Artę, zamykając podbój despotatu w 1348 r. W styczniu 1349 r. Duszan przyjął tytuł despoty Arty⁵⁹. Administrację

⁵⁵ Ibidem, s. 98-99; J. Longnon, op. cit., s. 322-333.

⁵⁶ Cantacuzen, II, 32, I, s. 495-496; Gregoras, XI, 6, I, s. 544-545.

⁵⁷ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 114; J. Longnon, op. cit., s. 324.

⁵⁸ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 116-122.

⁵⁹ K. Jireček, *Istorija Srba*, ed. J. Radović, vol. I, Beograd 1952, s. 226.

Epiru władca serbski powierzył swemu bratu przyrodniemu Symeonowi Uroszowi, który poślubił siostrę Nicefora, Tomais. D. Nicol zwraca uwagę, iż niewiele wiadomo na temat serbskiej okupacji Epiru, nieco informacji przynoszą źródła francuskie i włoskie⁶⁰.

Po rozpadzie imperium Duszana w 1355 r., Bizancjum nie umiało wykorzystać sytuacji, aby przywrócić w Epirze swoją władzę. Okoliczności sprzyjały Niceforowi, który po abdykacji Jana VI Kantakuzena, nie czując się związany lojalnością z Janem V, wyjechał do Arty i objął panowanie w 1356 r. Wpływy Serbii były w Epirze ciągle silne, przeto Nicefor postanowił rozwieść się z córką Kantakuzena i poślubić siostrę wdowy po Duszanie. Wywołało to niepokoje w państwie i rebelię Albańczyków, nadal wiernych rodzinie Kantakuzenów. Chcąc ich pokonać, Nicefor zaatakował wojska albańskie w bitwie pod Acheloos w 1359 r. (data nie jest dokładnie znana, przypuszcza się, iż rozegrała się w okresie od lutego do sierpnia)⁶¹. Poniósł jednak śmierć na polu walki, a jego armia została zniszczona. Był ostatnim władcą z linii Angelosów-Dukasów-Komnenów, którzy zarządzili Epirem.

O losach Epiru rozstrzygać mieli teraz Serbowie, Albańczycy i włoska rodzina Tocco, która objęła rządy na Kefalinii. Wilhelm Tocco poślubił siostrę Jana II Orsini, ojca Nicefora⁶². Po śmierci Nicefora rządy objął Symeon Urosz, który nie mogąc wyeliminować wpływów albańskich, pozostawił sobie Tesalię, a Epir podzielił na kilka części. Okolicę Acheloos i Angelokastron otrzymał jako apanaż Gjini Bua Spata, zdaniem Nicola zapewne ten, który dowodził Albańczykami pod Acheloos⁶³. Region Arty i Rogoi został powierzony Piotrowi Loszy, wielmoży albańskiemu. Janina wraz z okolicą tworzyła despotat serbski zarządzany przez zięcia Urosza, Tomasza Preljubowicza⁶⁴. Po śmierci Loszy w 1374 r., Gjini Bua Spata połączył obydwie części w jeden albański despotat i zaatakował Janinę. W 1375 r. zawarł kompromisowy układ z Preljubowiczem, żeniąc się z jego siostrą. Po śmierci Tomasza, wdowa po nim, Maria Angelina, poślubiła Esau Buondelmonti z Kefalinii, chcąc zyskać protektora w walce z Gjinem Spatą, który nie rezygnował ze zdobycia Janiny⁶⁵. Szukając wsparcia z zewnątrz, Esau zwrócił się o pomoc do Jana V, otrzymując od niego w 1385 r. tytuł despoty.

Upadek Tesaloniki, która poddała się Turkom w 1387 r., i porażka Serbów na Kosowym Polu w 1389 r. oddzieliły Epir od Cesarstwa Bizantyńskiego. Wenecja nie była zainteresowana udzielaniem pomocy despotatowi Janiny. Chcąc przeto zyskać sojusznika w walce z Albańczykami, Buondelmonti potrzebował wsparcia sułtana Bajezida.

⁶⁰ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 133.

⁶¹ R. Mihailjčić, *Bitka od Achelaja*, „Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta”, XI, (1970), s. 271-276.

⁶² D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 38.

⁶³ Ibidem, s. 142. Dla rządów albańskich i serbskich w despotacie oraz dla panowania rodziny Tocco; praca Nicola, analizującego kronikę Janiny i kronikę Tocco, jest właściwie jedynym opracowaniem.

⁶⁴ Ibidem, s. 143.

⁶⁵ Ibidem, s. 57.

Tymczasem Gjini Bua Spata zmarł w 1399 r. i wpływy albańskie w Akarnanii uległy osłabieniu. Sytuację wykorzystał Karol Tocco, syn Leonarda Tocco, hrabiego Kefalinii i Magdaleny Buondelmonti, siostry Esau⁶⁶. Do 1408 r. uporał się z rządami albańskimi w Akarnanii. Po śmierci Esau de Buondelmonti w 1411 r. objął władzę w Janinie, której ludność była już wyczerpana okupacją serbską i albańską. Podobnie jak jego wuj Karol Tocco, zyskał także poparcie Turków przeciw Albańczykom⁶⁷. W 1414 r., po śmierci wnuka Gjina Spaty, Muriki, objął rządy w Arcie, a w roku następnym otrzymał od przebywającego w Morei cesarza Manuela II tytuł despoty⁶⁸. Podzielił się władzą w despotacie, wyznaczając swego brata Leonarda zarządcą Arty, a sobie rezerwując Janinę. Po jego śmierci w 1429 r. nastąpiło załamanie władzy w państwie epirockim i nadchodzące lata wypełniła agresja turecka. Niewiele źródeł przynosi informacje na temat tych wydarzeń. Należą do nich fragmenty kronik z okresu ottomańskiego tzw. Epirotica, kroniki bizantyńskie Chalkokondylesa i Sfrantzesa oraz zapiski dokonane w XVI w. przez włoskich dziejopisów⁶⁹.

Karol był ostatnim despotą Epiru. Jego bratanek Karol II godności tej już nie posiadał. Objął on rządy w Janinie i Arcie, będąc także panem Kefalinii, Itaki i Zakynthos. Południową Etolię i Akarnanię podzielił między trzech naturalnych synów Karola I, którzy wystąpili przeciw jego panowaniu⁷⁰. Kłótnie w rodzinie Tocco ułatwiły ekspansję turecką. Janina poddała się sułtanowi w 1430 r. Jej mieszkańcy przekonani, iż nie mają szans w starciu z potęgą turecką, sami oddali klucze do miasta przebywającemu w Tesalonice Muradowi II (to przedmieście Tesaloniki do dziś nazywa się Kleidi – klucze)⁷¹. Karol II Tocco pozostał władcą Arty i wysp w zamian za płacenie haraczu Turkom i uznanie się wasalem tureckim. Po jego śmierci 30 IX 1448 r., Arta dostała się w ręce tureckie – 29 III 1449 r. Syn Karola II, Leonard III tytułował się jeszcze panem Arty, szukając poparcia Wenecji, która nie była zainteresowana udzieleniem pomocy. Po zajęciu Konstantynopola w 1453 r. i podboju Morei w 1460 r., Turcy zwrócili się ku Akarnanii, opanowując resztę terytoriów epirockich. W 1479 r. padła ostatnia twierdza Vonitza. Despotat Epiru przestał istnieć.

W historii państwa epirockiego można wyróżnić trzy okresy. Pierwszy, najciekawszy, odnoszący się do panowania Angelosów Dukasów Komnenów w latach 1204-1318, odznaczający się dużą jeszcze samodzielnością polityczną; okres drugi, przejściowy, to lata 1319-1359, charakteryzujący się objęciem władzy przez rodzinę Orsini i będący próbą przywrócenia panowania bizantyńskiego w Epirze; oraz okres trzeci, lata 1359-1479, stanowiące epokę dekadencji despotatu, osłabionego przez rządy Serbów i Albańczyków, i pokonanego przez Turków.

⁶⁶ Ibidem, s. 65-166.

⁶⁷ Ibidem, s. 180-181.

⁶⁸ J. Barker, *Manuel II Palaeologus*, (1391-1425). A Study in Late Byzantine Statesmanship, New Brunswick N. J. 1969, s. 311-314.

⁶⁹ D. M. Nicol, *The Despotate...* 1267-1479, s. 197-198.

⁷⁰ Ibidem, s. 198.

⁷¹ Ibidem, s. 201.

Ciągle balansując między Zachodem, zwłaszcza Italią a Bizancjum, Słowianami i Turkami, despotat Epiru z trudem utrzymywał równowagę w zależności od tego, jak silna była indywidualność panującego i w jakiej mierze sprzyjały mu okoliczności zewnętrzne. W historii Epiru jest kilka paradoksów. Władcy epiroccy, uznający autorytet cesarza bizantyńskiego, u którego zabiegali o tytuł despoty, a także zależni od patriarchy Konstantynopola w sferze religijnej, ulegali znacznym wpływom Zachodu, choć nie chcieli unii z katolicyzmem i trwali w swym przywiązaniu do ortodoksji. Przez Zachód Epir traktowany był jako przyczółek do ataku na Konstantynopol, przez Bizancjum jako nieposłuszna prowincja, którą należało przywrócić cesarstwu. Związki ze światem zachodnim okazały się decydujące w historii tego państwa i jednocześnie niefortunne. Ta okcydentalizacja polityki zagranicznej Epiru dokonała się głównie za sprawą dwóch kobiet: Heleny i Tamary, a raczej ich posagów, jakie wniosły swym mężom: Manfredowi i Filipowi z Tarentu.

Kultywując swój separatyzm i niezależność polityczną od Konstantynopola, władcy epiroccy nie potrafili zjednoczyć się z Bizancjum przeciw Łacinnikom czy Turkom. W początkowym okresie sami wykazywali ambicje do objęcia rządów w Konstantynopolu, rywalizując z Cesarstwem Nicejskim. Stanowiąc część dawnego organizmu bizantyńskiego, pozostawali w oderwaniu od metropolii nad Bosforem. Przyczyny tego stanu rzeczy należy zapewne szukać także w niechęci Nicei, a potem Konstantynopola do Epirotów, traktowanych jako „gorszy” gatunek etniczny.

Epir nie wykorzystał swego kapitalnego położenia „na skrzyżowaniu kultur” świata łacińskiego i greckiego. Kulturowy stop epirocki nie wydał niczego szlachetnego. Trudno np. porównywać pod tym względem despotat Epiru z despotatem Mistry, w którym nastąpił godny uwagi rozkwit kultury i sztuki, zwłaszcza za rządów Paleologów⁷². W przeciwieństwie do Peloponezu, miksacja różnorodnych kultur nie pozostawiła istotnych śladów w kulturze państwa epirockiego. Zdaniem D. M. Nicola, Epir był pod względem kulturowym „wodą stojącą”⁷³. Arta i Janina nie stały się ważnymi ośrodkami kulturalnymi. Wpływy włoskie nie zainspirowały epirockiej literatury i sztuki. Nie miał też Epir swego Akropolitesa i Gregorasa.

Wydaje się, iż pod względem gospodarczym despotat osiągnął lepsze rezultaty. Epir nie był potęgą ekonomiczną, ale posiadał bogate tereny rolnicze, zwłaszcza wokół Arty, i odnosił znaczne korzyści, eksportując zboże, sól, mięso i skóry, których odbiorcami były Wenecja i Ragusa⁷⁴.

Przez prawie trzy wieki istnienia od 1204 do 1479 r., despotat nie zyskał jedności etnicznej. Przemieszanie elementów greckich, włoskich, albańskich i serbskich miało natomiast wpływ na słabość rządów, zwłaszcza po 1318 r. Wymagało to od władzy zwierzchniej stałych zabiegów o zapewnienie sobie lojalności miejscowych właścicieli ziemskich. Efektem tego były liczne nadania ziemskie, często przekazy-

⁷² Cf. S. Runciman, *Ostatni renesans bizantyński*, przeł. J. Marzęcki, Warszawa 1973; F. Masai, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, Paris 1959.

⁷³ D. M. Nicol, *The Despotate... 1267-1479*, s. 246.

⁷⁴ Ibidem, s. 229-230.

wane dziedzicznie. Feudalizacja Epiru nastąpiła szczególnie za despotów z rodziny Orsini i Tocco.

W tym tygłu etnicznym obserwować można różne postawy wobec religii. W początkowym okresie daje się zauważyć zgodność między religią rządzących a ortodoksyjną wiarą wyznawaną przez ludność epirocką. Rządy serbskie spowodowały brak tolerancji dla hierarchii greckiej podległej patriarsze w Konstantynopolu⁷⁵, z kolei władcy włoscy z rodziny Tocco porzucili katolicyzm, przechodząc na ortodoksję, by pozyskać sobie ludność grecką.

Interesujący jest swego rodzaju lokalny patriotyzm epirocki, podkreślający ducha hellenizmu i przywiązanie do ortodoksyjnego wyznania, choć właściwie nie znajduje on uzasadnienia w mieszance etnicznej, jaką było to państwo, zwłaszcza od drugiej połowy XIV w. Uwikłani w różne związki i zobowiązania polityczne, despotci nie mogli tak naprawdę wybić się na niepodległość. Epir nie był jednak straconym posterunkiem, interesował przeto wiele ośrodków politycznych, które rywalizowały o wpływy w tym państwie, osiągane często w sposób gwałtowny – poprzez usunięcie rywala, jak w przypadku rodziny Orsini.

Przyglądając się karierze epirockiego organizmu państwowego, trzeba podkreślić, iż mimo niesprzyjających okoliczności zewnętrznych, zdołał on przez długi czas obronić swoją niezależność, nie potrafił jednak odegrać zdecydowanego samodzielnej roli politycznej. Z całą pewnością warunki geograficzne sprzyjały zachowaniu owej niepodległości. Jednak łańcuch gór Pindus nie był kordonem nie do przebycia, zwłaszcza dla wojsk tureckich przemierzających Półwysep Bałkański. Za tymi górami nie było poza tym jednolitej etnicznie społeczności i silnej władzy politycznej, która umiałaby stawić czoła najeźdźcy.

Z uwagi na zainteresowania niniejszego wydawnictwa, przyjrzymy się roli, jaką odegrali Albańczycy w dziejach despotatu Epiru. Albania w średniowieczu to pojęcie geograficzne. Nie można mówić o samodzielnej państwowości albańskiej. Albańczycy jako osobna narodowość współistnieli w ramach Cesarstwa Bizantyńskiego, a potem despotatu, czy też pozostawali związani z królestwem sycylijskim, a następnie królestwem Neapolu, dzieląc się od XIII w. na samodzielne związki etniczne, zwane także klanami, które z czasem zaczynały odgrywać pojedynczo ważną rolę polityczną. Przykładem tego jest choćby kariera rodu Spata, który w II połowie XIV w. opanował despotat Epiru, czy też kariera klanu Thopia, mającego duże znaczenie w andegaweńskim księstwie Durazzo w tym samym okresie.

Despotat jako państwo zdominowany był jednak przez wzorce administracji bizantyńskiej, a także przez zdecydowanie większe wpływy ludności greckiej, zamieszkującej tzw. Stary Epir. Bizantyńskość tę obserwuje się zwłaszcza za panowania Dukasów-Angelosów-Komnenów. I jeśli nawet w późniejszym czasie, tj. w XIV-XV w. zmalał udział greckiego elementu etnicznego na rzecz innych grup ludności: Łacinników, Serbów czy Albańczyków, to ci ostatni nie odegrali w historii despotatu

⁷⁵ Ibidem, s. 236.

tu szczególnej roli, z wyjątkiem wspomnianych rządów Gjina Spaty. Przyznać trzeba natomiast, iż w okresie XIII-XV w. spełniali funkcję „jęczyka u wagi”, jak w przypadku układów z Karolem Andegaweńskim, gdy zdecydowanie opowiedzieli się po jego stronie, czy też z kolei za panowania Andronika III, gdy ich rebelia skłoniła cesarza do wyprawy mającej na celu nie tylko uśmierzenie buntu, ale także podporządkowanie Bizancjum całego despotatu.

Obok względów etnicznych czy językowych, Albańczycy różnili się także swą postawą religijną, prezentując sympatie prokatolickie i skłaniając się tym samym ku Zachodowi, np. ku bardzo pobożnemu Karolowi Andegaweńskiemu. Paradoxem jest to, iż chcąc uniezależnić się od wpływów Bizancjum, nie akceptowali polityki Michała Paleologa, który przecież przyjął katolicyzm, podpisując unię z Rzymem. Albańczycy pozostawali jednak także pod religijnym i kulturowym wpływem greckim, wszyscy oni natomiast marzyli o tym, aby funkcjonować niezależnie. Zatem w gestach skłaniających ich ku zachodniemu światu i wskazujących na niechęć do bizantyńskiego władztwa, należy widzieć także nadzieję na odegranie samodzielnej roli politycznej na arenie międzynarodowej. By to jednak urzeczywistnić zabrakło Albańczykom wewnętrznej jedności, przeto gdy uzyskali władzę w despotacie, nie potrafili jej wzmocnić i utrwalić. W historii Bałkanów w średniowieczu odegrali trochę rolę nomadów, osiedlających się w Tesalii czy na Peloponezie, wynajmujących się jako żołnierze zaciężni, bez zaznaczenia jednak w sposób istotny jakościowo swej roli politycznej. Przeto nie bez kozery w opracowaniach na temat Albanii nie ma wielu informacji dotyczących średniowiecza, z wyjątkiem wzmianki o despotacie Epiru, który wszakże był przede wszystkim grecki. Albańczycy zaistnieli na szachownicy dziejów dopiero wtedy, gdy stawili opór Turkom i zaprotestowali przeciw okupacji swego kraju, walcząc pod wodzą Jerzego Kastrioty. Nie jest to już jednak historia związana z despotatem. Występując przeciw zalewowi islamu, zaznaczyli raz jeszcze swe dążenie do niepodległości, podzielili jednak los bizantyńskiego świata, który w II połowie XV w. leżał pokonany u stóp zwycięskiego Mehmeda II.

THE DESPOTATE OF EPIROS IN THE LIGHT OF THE LATEST RESEARCH

Summary

The author presents the latest insights of the Byzantinists into the history of Despotate of Epiros, an independent State created from the remains of the Byzantine Empire, which had been fragmented in 1204 as a result of the Fourth Crusade. M. Dąbrowska alludes to the scholarly discussion concerning the term "Despotate". She stresses the fact that only the third Epirotic ruler was awarded with the title of Despot by Emperor John III Vatatzes in 1251. The article handles the question of rivalry between the Despotate and the Nicaean Empire for the restoring of the Byzantine rule in Constantinople. Following from the contemporary research, the author emphasizes Epirotic aspirations to keep the local Church free from the influence of the Patriarch in Nicaea.

M. Dąbrowska comments on contradictory interpretations of the events and on their uncertain dating. By way of example, she points to different dates of the coronation of Theodore Angelos as Emperor, or the death of Nikephoros I, the Despot. Following the insights of D. M. Nicol, and of B. Ferjančić, A. Ducellier and the other, the author focusses on the links between Epiros and the West. At the same time she makes it explicit that Epiros remained the symbol of victorious Orthodoxy which flew in the face of the Church Union attempts. M. Dąbrowska mentions the conquest of Epiros in the reign of Andronikos III, to finally concentrate on the Serbian domination, and on the rule of Tocco family. The author concludes her text with the comments on the fights of Epiros against the Turks, ended with the fall of Vonitsa in 1479. M. Dąbrowska points out that Albanians who had inhabited New Epiros, became conspicuous on the political stage of the Despotate only in the Fourteenth Century. Several family clans gained prominence then, which is particularly striking in the activity of Gjini Bua Spata. The author claims that Albanians who had been dominated first by the Byzantine Empire, and then by the Despotate, did not play any significant role in the Middle Ages. The symbol of Albanian aspirations is George Kastriot (Skanderbeg), but even his personality was not strong enough to save the country from the Turkish invasion. Albanians embraced the fate of the Balkan world. It would be risky to assume that they could have survived if they had a more mature political structure, characteristic for an independent State.

M. Dąbrowska comments on contradictory interpretations of the events and on their uncertain dating. By way of example, she points to different dates of the coronation of Theodore Angelos as Emperor, or the death of Nikephoros I, the Despot. Following the insights of D. M. Nicol, and of B. Ferjančić, A. Ducellier and the other, the author focusses on the links between Epiros and the West. At the same time she makes it explicit that Epiros remained the symbol of victorious Orthodoxy which flew in the face of the Church Union attempts. M. Dąbrowska mentions the conquest of Epiros in the reign of Andronikos III, to finally concentrate on the Serbian domination, and on the rule of Tocco family. The author concludes her text with the comments on the fights of Epiros against the Turks, ended with the fall of Vonitsa in 1479. M. Dąbrowska points out that Albanians who had inhabited New Epiros, became conspicuous on the political stage of the Despotate only in the Fourteenth Century. Several family clans gained prominence then, which is particularly striking in the activity of Gjini Bua Spata. The author claims that Albanians who had been dominated first by the Byzantine Empire, and then by the Despotate, did not play any significant role in the Middle Ages. The symbol of Albanian aspirations is George Kastrioti (Skanderbeg), but even his personality was not strong enough to save the country from the Turkish invasion. Albanians embraced the fate of the Balkan world. It would be risky to assume that they could have survived if they had a more mature political structure, characteristic for an independent State.